

ЛІТЕРАТУРА

1. Акт термінологічно-мовної експертизи проекту Конституції України. Українське право. 1996. № 1. С. 80–84.
2. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення. Наукові записки. Юридичні науки. 2009. Том 90. С. 39–44.
3. Доценко О. Лінгвістична експертиза законопроектів як запорука якості норм права. Закарпатські філологічні студії. 2021. Випуск 20. Том 1, 15–21. doi: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.20.1.2>.
4. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 24.03.2024).
5. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20170905#n633> (дата звернення: 24.03.2024).
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 24.03.2024).
7. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/ed20110126/find?text=%C7%EB%EE%F7%E8%ED%EE%EC#Text> (дата звернення: 24.03.2024)

ДЯЧУК Тетяна

канд. філол. наук, доцент, Київ

РОЛЬ ВАРІАНТНИХ ВІДНОШЕНЬ У НАУКОВОМУ СТИЛІ

Наявність відношень між лексичними одиницями на рівні парадигматики – один з основних показників системної організованості термінологій різних галузей знань.

Виявами динамічності лексико-семантичної системи мови вважається її варіативність. На думку Л. Малевич, «...варіантні та константні елементи у складі кожної мови виявляють її основну

внутрішню діалектичну суперечність, моделюють варіантно-інваріантну будову світу» [1, с. 100]. Варіантні відношення пронизують мову наскрізь, закономірно, що варіантність властива й термінології.

З погляду ономасіології, підрозділу мовознавства, що вивчає процеси називання і пов'язує теорію номінації із комунікацією, з мовною практикою, логіко-поняттєва сфера є основною, визначальною для функціонування термінів, а мовна, лінгвістична – вторинною.

Згідно з функціональним підходом, варіантами треба вважати терміни на позначення одного поняття, що мають як різні, так і подібні формальні структури (як однокореневі, так і різнокореневі найменування). Це широкий підхід до тлумачення явища варіантності.

Ми обмежимося вужчим підходом, відповідно до якого до *синонімів* будемо зараховувати лексичні одиниці, що мають певні семантичні відмінності або можуть їх мати в перспективі (дублетні, абсолютні синоніми). До *варіантів* відносимо лексеми, які відрізняються незначними формальними модифікаціями (фонетичні, орфографічні, граматичні варіанти): *фільтрація* – *фільтрування*, *роботодавець* – *працедавець*.

Зауважимо, що варіантність у термінолексичі була об'єктом аналізу в працях різних науковців (І. Кочан, Д. Лотте, А. Коваль та ін.). Це явище дослідники розглядали на матеріалі терміносистем – авіаційної (Л. Халіновська), військової (Л. Туровська), соціально-економічної (Т. Дячук), гідромеліоративної (Л. Малевич), фольклористики (І. М'ягкота) тощо.

Попри значну кількість досліджень, присвячених термінологічній варіантності, це питання ще й досі вважається одним із найбільш дискусійних.

Ми не будемо заглиблюватися в теорію та типологію синонімів та варіантів. Ми звернемо увагу лише на їх роль, значення в мові.

У літературній мові синоніми є однозначно позитивним явищем, бо дозволяють точніше виразити думку, відтворити її

різноманітні відтінки, передати ставлення мовця до предмета обговорення тощо.

Термінологічна варіантність, тобто формальна можливість називати поняття кількома назвами, у науковому стилі традиційно сприймається як негативне явище, адже в мовця може скластися хибне уявлення, що терміни-варіанти відрізняються відтінками значення.

Основне завдання наукової комунікації – адресат має зрозуміти повідомлення якомога точніше, однозначно, не спотворено. Форма, тобто мовний інструментарій, мовні засоби передавання наукової інформації, вторинні за своєю природою. Саме тому насичувати шкільні підручники вузькоспеціальними, а також іншомовними (окрім інтернаціоналізмів) термінами не доцільно і шкідливо. Реципієнт у кожній мовній ситуації (чи то конференція, чи то лекція, чи усне мовлення, або читання підручників тощо) має розуміти семантику термінів. Використання утворених на основі питомих лексичних ресурсів лаконічних термінів полегшує сприйняття матеріалу.

Незрозумілими для нефахівців можуть бути вузькогалузеві терміни, ужиті в науково-популярному та науково-публіцистичному підстилях. На нашу думку, науково-популярний, науково-публіцистичний і науково-навчальний підстилі має обслуговувати термінологія, утворена на основі кореневого лексичного фонду.

Якщо врахувати ту обставину, що 70 % термінів, які функціонують у сучасних терміносистемах, є багатокомпонентними, тобто включають два та більше слова у формальну структуру, то можна твердити, що загальна вимога до термінів – бути лаконічним мовним знаком наукового поняття – в переважній більшості випадків ігнорується. Отже, є потреба заміни таких багатокомпонентних термінів на моноструктурні одиниці, наприклад: *працівник ДАІ – даївець, осушувальний канал – осушувач, безконтактний електронний носій – БЕН*.

Зрозуміло, що чим багатшим буде синонімічний ряд на позначення певного поняття, тим вищими є шанси вибрати або

створити оптимальний термін. Для цього можна використовувати всі наявні в мові ресурси: термінологізувати слова літературної мови, професіоналізми, діалектизми, актуалізувати застарілу лексику тощо.

У цьому контексті хочеться згадати про Російсько-український словник (так званий Академічний словник) у чотирьох томах за редакцією А. Кримського (1, 2 томи) та С. Єфремова (3, 4 томи) (останній том не був опублікований). У Словникові одне російське слово здебільшого перекладається синонімічним рядом. Наприклад, у словах на літеру «В» Академічний словник до одного слова російського реєстру синонімічний ряд подає у 3591 випадку, тоді як одне слово – у 615 випадках. Для порівняння: Російсько-український словник (К., 1948 р.), навпаки, 3131 російське слово перекладає одним українським, а синонімічний ряд подає тільки для 820 слів. Крім того, в Академічному словникові жодного разу не використано калькування як способу перекладу російського слова, тоді як у словникові 1948 року в українській частині скальковано 497 слів [2, с. 41]. Наведемо окремі приклади [3]: **информáтор** – інформáтор (-ра), повідómник (-ка); **инфинитív** – грам. – інфiнітiв (-ва), дієменник (-ка); **искажáтель, -ница** – сп отвóрювач, спотвóрювачка; **перекрúчувач, перекрúчувачка**; **литерáтор** – літерáтор (-ра), (зап.) літерáт (-та); (писатель) письмéнник, (ирон.) писáка, писáч (-чá), письмáк (-кá), перодрjп (-па); **кредитóр** – кредитóр (-ра), позичáльник, позичник, вірiтель. Кредитóрка – кредитóрка, позичáльница, вірителька, **кавалерiст** – 1) кiннóтник, кiнник, комóнник. Вольный -рiст – охочекóмóнник; 2) (наездник) їздéць (-дцj), (всадник) верхóвeць (-хiвцj), вёршник. Лихой -рiст – гарцiвник. Лексичний матеріал словника варто уважно вивчити і за потреби актуалізувати.

Варіантні відношення в термінолексичі є виявом її системної організованості, свідченням постійного руху лексико-семантичної системи мови. «Перетворення варіативності з динамічного процесу в статичний свідчив би про втрату мовою властивості функціонувати» – писав В. Русанівський [4, с. 33].

Варіантність у термінології – одна з характерних ознак природної мови як відкритої динамічної системи – своєрідний мовний феномен, що потребує подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малевич Л. Термінологічна варіантність на сучасному етапі: теоретичні та прикладні виміри. *Українська мова*. 2018. № 1. С. 100–111.
2. Масенко Л. Мова і суспільство. Постколоніальний вимір. Київ : КМ Академія, 2004. 163 с.
3. Російсько-український словник / за ред. А. Кримського та ін. Київ : Червоний шлях. Т.1-3. 1924. 2504 с.
4. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ : Наук. Думка. 1998. 236 с.

КАЗИМИРОВА Ірина

канд. філол. наук, доцент, Київ

«ІСТОРИЧНИЙ СЛОВНИК ЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕРМІНІВ» ЯК ТЕРМІНОГРАФІЧНА ПРАЦЯ НОВОГО ФОРМАТУ

У ХХ ст. відбувається активне поповнення лінгвістичної термінології. У зв'язку з цим виникає потреба дослідити проблеми, пов'язані з історією її створення та розвитку. Незважаючи на значну кількість і розмаїття лінгвістичних словників, в українському мовознавстві досі немає термінографійної праці, яка представляла б достатньо повно метамову мовознавства минулих епох. Сьогодні ні в кого не викликає сумніву, що вивчення сучасного стану лінгвістичної термінології повинне спиратися на багату лінгвістичну традицію, на узагальнення досвіду представлення лінгвістичних термінів не лише в спеціальних термінологійних словниках, але й у граматиках, наукових та дидактичних текстах тощо. Вивчення історії лінгвістики покликане сприяти поглибленню